

A VAJDASÁGI MAGYAR ANYANYELVŰ DIÁKOK KÖRNYEZETNYELVHEZ ÉS IDEGEN NYELVHEZ VALÓ VISZONYULÁSA

TAKÁCS IZABELLA
Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Strossmayer u. 11. Szabadka, Szerbia
bella.takacs@magister.uns.ac.rs

Kivonat: A kutatás a nyelvi jogok és kötelezettségek tárgykörével foglalkozik; érintve a vajdasági anyanyelv-ápolás és környezetnyelv-oktatás folyamatát, valamint felvázolva egy kérdőíves kutatás alapján a Szabadkán tanuló magyar nyelvű diákok kétnyelvűségét, illetve idegen nyelvekhez való viszonyulását. A kérdésvetítés alapja: az államnyelvhez negatív vagy pozitív attitűdök társíthatók-e a magyar kisebbségi tanulók körében, avagy idegen nyelvként van jelen értékrendjükben; mennyire tartják fontosnak a szerb, az angol és a német nyelv oktatását, és azokat milyen mértékben és hol használják a mindennapok során. A kérdőíves felmérés a magyar nyelvű gyerekek pozitív attitűdjét mutatta ki a szerb nyelv mint környezetnyelv irányában, párhuzamos eredményeket produkálva az angol nyelvvel. A német nyelvvel kapcsolatban negatív attitűdöt mutattunk ki.

Kulcsszavak: anyanyelv, attitűd, elszigeteltség, idegen nyelv, kétnyelvűség, környezetnyelv, nyelvi jogok.

Bevezetés

A közelmúltban jelent meg a Magyar Nemzeti Tanács kiadványaként a *Nyelvi jogaink Szerbiában* című anyanyelv-használati útmutató (Beretka 2011). A kiadvány törvénycikkekre hivatkozva igazítja útba a nyelvhasználót arra vonatkozóan, hogy milyen nyelvi jogokkal rendelkezik a magyar nyelv beszélője a Vajdaságban. A Szerb Köztársaság Alkotmányában a következő olvasható: „A nemzeti kisebbségek tagjainak joguk van: a nemzeti, etnikai, kulturális és vallási sajátosságaik kifejezésére, őrzésére, ápolására, fejlesztésére és nyilvános kifejezésére; jelképeik nyilvános helyeken való használatára; nyelvük és írásuk használatára...” (SZKA, Hivatalos Közlöny 2006/98). A kiadvány részletesen ismerteti a nyelvhasználók jogait, ami felveti a kérdést: vajon a nyelvhasználó miként él törvényadta jogaival (vagy egyáltalán él-e vele)? Jelen kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy a vajdasági magyar diákok mennyire elfogadóak és nyitottak a környezetnyelv, illetve az idegen nyelvek felé.

1. A kutatás tudományos háttere, előzményei

Kontra Miklós *Hasznos nyelvészet* című könyvében körbejárja a nyelvi emberi jogi kérdéseket és megközelítéseket, melyek közül kettőt emelnék ki. Elsőként a Pattenét, aki három modellt különböztet meg: a nemzetállamok nyelvi modelljét, a nyelvcsere által

veszélyeztetett közösségek megőrzését célzó modellt, és a liberális semlegesség modelljét.¹ Az általam megcélzott modellnek a nyelvcsere által veszélyeztetett közösségek megőrzését kellene képviselnie, azonban a vizsgálati alanyok nyelvtudása és a környezetnyelvhez való viszonyulása, jó értelemben vett asszimilációjának hiánya, és mindinkább a gettósodás jelenléte azt bizonyítja, hogy a politológusok nyelvi-politikai stratégiái, modelljei sokkal nivelláltabb közegeket kellene, hogy felkaroljanak. Természetesen kisszámú minta nem jogosít fel ítélethozatalra, viszont a modellek alkalmazhatóságára (vagy nem alkalmazhatóságára) rámutathat (Kontra 2010).

A másik elméletet Skutnabb-Kangas (1999: 58) fogalmazza meg: „Az anyanyelvre a pszichológiai, a kognitív és a lelki túlélés miatt van szükség – ezek kulturális jogok. Az összes többi nyelvre, beleértve annak az országnak a hivatalos nyelvét, ahol a gyermekek élnek, a társadalmi, gazdasági, politikai és polgárjogok miatt van szükség. A gyermek képes kell legyen arra, hogy beszéljen szüleivel, családjával és rokonaival, tudnia kell, hogy ki is ő, el kell sajátítania a gondolkodás, elemzés és értékelés készségeit. Az anyanyelv(ek) alapvető(ek) ebből a szempontból. A további nyelvekre a továbbtanulás, a munkavállalás és a társadalmi életben való teljes részvétel miatt van szükség. A jó oktatás egyik célja a magas fokú többnyelvűség kialakítása.”² A tanulmány az Oxfordban kiadott *Nyelv és identitás* című könyvben jelent meg. Valószínűleg az idézet utolsó mondata a szerbiai alap- és középfokú oktatás célját is kifejezi, hiszen a magyar anyanyelvű gyermekek a környezet nyelvét, a szerb nyelvet elsős koruk óta tanulják az angol mint idegen nyelv mellett, majd ötödik osztálytól ehhez egy második idegen nyelv (többnyire a német, de a francia, az olasz és esetleg a spanyol) is járul. A magyarországi nyelvpolitika is azt támogatja, hogy a kétnyelvű egyének két idegen nyelvet tanuljanak.

A nehézséget (Szabadkán) általában az okozza, hogy a néhány évtizede még divatos kétnyelvű óvodákat (vegyes csoportokat) a csak kizárólag magyar, vagy kizárólag szerb csoportok váltják fel. Ez egyenes út az elszigeteltséghez, hiszen teljesen elkülönülten folyik az oktatói, nevelői munka mind magyar, mind szerb nyelven. Azok a magyar anyanyelvű gyerekek, akiknek szülei magyar anyanyelvűek, a szerb nyelvvel először az általános iskolában találkoznak. A nyelvtanárok gyakran úgy viszonyulnak a magyar anyanyelvű gyerekekhez, mintha kétnyelvűek lennének, és a számonkérés is az anyanyelvi tanulók szintjén történik. Ez nem mindig volt így, hiszen a délszláv háborúk előtt az észak-bácskai régióban a szerb anyanyelvű diákok 100%-a tanulta a magyart mint környezeti nyelvét. Ma már az a tantárgy, hogy *A magyar mint környezetnyelv* nem létezik. Egy 2009-es adat szerint Szabadkán 2000 szerb nyelvű diák tanulja a magyart mint környezetnyelvet.³ A

¹ „Ez a modell elutasítja a nyelvi tervezést, célja olyan igazságos körülmények megteremtése, amelyek lehetővé teszik a különböző nyelvi közösségek fennmaradását” – idézi Patten Kontra Miklós a liberális semlegesség modelljének magyarázataként (Kontra 2010: 27).

² Fordítás: Kontra 2010:23.

³ „A magyar mint környezetnyelv oktatását nehezíti, hogy Szerbiában ehhez a tantárgyhoz mind a mai napig nincs elfogadott, meghatározott tanterv és tankönyv sem. A lap információi szerint a Vajdasági Pedagógiai Intézetben már kidolgozták *A magyar mint idegen nyelv* tantárgy tantervét ötödiktől nyolcadik osztályig, és kérték, hogy a magyar is lehessen választható idegen nyelv, de ezt a szerb oktatási minisztérium nem hagyta jóvá. A tantárgy presztízsét növelné, ha választható helyett kötelezően választható tantárgy lenne, mert ebben az esetben osztályozhatnák is a tanárok a diákok előmenetelét (A Vajdaságban a kötelezően választható tantárgykörbe tartozik a hitoktatás/polgári nevelés, sportfoglalkozás és a második idegen nyelv. Ezek évfázó osztályzatai az iskolai átlagba is

magyar anyanyelv-ápolás fakultatív tantárgyként jelen van minden szabadkai általános iskolában, nem kizárólag azzal a céllal, hogy: „Azok számára szerveznek anyanyelv-ápolási órákat, akik valamilyen (objektív vagy szubjektív) okból szerbhorvát tannyelvű tagozatra járnak (...) Leginkább azok jelentkeznek anyanyelv-ápolásra, akik objektív körülmények miatt (kevés magyar ajkú tanuló, magyarul tudó szaktanárok hiánya stb.) nem részesülhetnek magyar nyelvű oktatásban” (Molnár Csikós 1989: 167). Napjainkban nem erről van szó: azoknak a tanulóknak a számára vezették be az anyanyelv-ápolás tantárgyat, akik vegyes házasságból származnak (magyar-szerb), illetve azon tanulók számára, akiknek szülei mindkettő magyarok, de a továbbtanulás sikerességét abban látták (látják), hogy szerb tagozatra íratják gyermeküket. A tantárgy funkciója az anyanyelv megőrzése, a nyelvvesztés elkerülése. Amikor az oktatási forma kiemelt célja, hogy a tanulókat kétnyelvűsítse, akkor az oktatás kétnyelvű oktatásnak nevezhető. Azonban a „két tannyelv alkalmazása nem mindig vezet a kétnyelvűség kívánatos formáihoz, és az iskola gyakran az egynyelvű oktatással magasabb fokon kifejleszti a kétnyelvűséget, mint ha két oktatási nyelvet vezetne be” (Göncz 2004: 268). A vajdasági általános és középfokú oktatási rendszerben a tanulók anyanyelvükön tanulhatnak.

Göncz Lajos szerint két jelentős tényezőcsoport befolyásolja a második nyelv tanulásának sikerességét: ezek a tanuló motiváltságával és képességeivel kapcsolatosak. A motiváltságot pedig megfogalmazzhatjuk:

- a másik nyelv képviselői iránt érzett attitűddel,
- a másik nyelv tanulásához való viszonyulással,
- a nyelvtanulás iránti érdeklődés erősségével, és
- a nyelvek iránti érdeklődéssel (Göncz 1985: 96).

Mindezek a tényezők hozzájárulnak a második nyelv tanulásának sikerességéhez. Az 1985-ben 36 magyar ajkú hallgatón végzett felmérés eredményeként fogalmazza meg Göncz Lajos, hogy „jobb eredményt mutatnak fel a második nyelv tanulásában azok a vizsgálati alanyok, akiknek igen magas a motivációs szintjük, szeretik ezt a tantárgyat és szülei is pozitívan viszonyulnak a környezetnyelv tanulásához” (Göncz 1985: 104).

Bárdos Jenő a tanuló személyiségének következő jellemzőit emeli ki a nyelvtanulás folyamatában:

- a tanuló kognitív sajátosságai (nyelvérzék, nyelvi képességek, nyelvtelenség, intelligencia, nyelvtanulási stratégiák),
- a tanuló affektív sajátosságai (motiváció, önbizalom és gátlásosság, nyelvi stressz és szorongás, empátia, extrovertáltság),
- tanulótípusok,

beszámítódnak; a választható tantárgyak, mint pl. az informatika vagy háztartástan viszont nem). A félévi és év végi érdemjegy beleszámítana a tanulmányi átlageredménybe. Jelenleg, lévén nem kötelező tantárgyról szó, a diákok egy része - leginkább a felsősök - nem veszik komolyan. Az alsóbb osztályokban nagyobb az érdeklődés a magyar mint környezetnyelv tanulására, mint a felsősök körében, mert a felsősöknek több tantárgyuk van, és jobban le vannak terhelve, mint az alsósok. További nehézséget jelent, hogy kevés a tanterem a fakultatív órákra, és nehéz megfelelő tanulócsoportokat kialakítani az eltérő magyar tudással rendelkező diákok számára. Vannak, akik egészen jól beszélnek a magyart, mert például vegyes házasságban nevelkednek, vagy mert magyar gyerekekkel játszanak, de vannak, akik egy szót sem tudnak magyarul. (MTI)” In: <http://www.mediatika.ro/hirek/lapszemle/42288/ketezer-szerb-diak-tanulja-a-magyart-mint-kornyezetnyelvet-szabadkan.html> Letöltve: 2011. 05. 18.

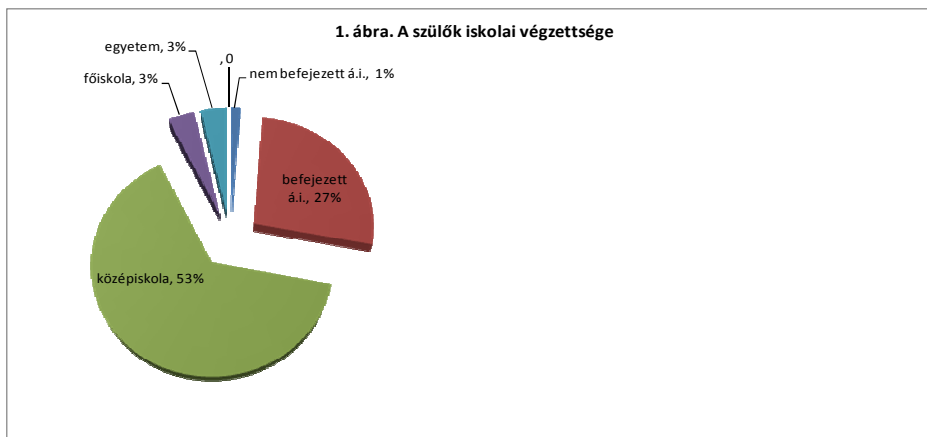
- a nyelvtanulók szociobiológiája (életkor, nemek, akkulturáció) (Bárdos 2000).

A Vajdaság területén tapasztalható bilingvizmus nem egyedi, specifikus eset, hasonló jelenségekkel találkozhatunk a szlovákiai magyaroknál, a kárpátaljai magyarság körében, a moldvai csángók esetében, de a magyarországi svábok esetében is (Kassai 1995).

2. A kutatás alanyai és célja

A felmérés a Vajdaságban tanuló magyar nyelvű diákok kétnyelvűségét, illetve idegen nyelvekhez való attitűdjét vizsgálja. A felmérést a szabadkai Széchenyi István Általános Iskola két magyar nyelvű 8. osztályában végeztem. Az iskoláról tudni kell, hogy az oktatás négy épületben történik. A központi iskola Szabadka központjától mintegy 2 km-re található a magyar határ felé vezető úton, Kelebia irányában. A kérdőíves felmérés a központi iskolában történt. Az intézmény egy (volt) gyárnegyed közvetlen közelében található, és peremvárosi jellege van, tehát a kisiskolákból a tanyasi gyerekek is a központi épületbe kerülnek be felsőbb osztályokba. Az intézmény 1110 tanulóval működik, két tagozaton szerb, három tagozaton magyar nyelven folyik az oktatás. A magyar nyelvű osztályok átlagos létszáma kb. 25 fő, a szerb nyelvűeké kb. 30 fő.

A felmérés válaszadói a 8.a. és a 8.b. osztály tanulói voltak, összesen 42 fő, ebből 17 fiú és 25 lány. Mindannyian 14 éves szabadkai lakosok, anyanyelvük magyar. Amennyiben a szülők iskolai végzettségét értékeljük (nem tudományosan igazolva, saját meglátás alapján) elmondhatjuk, hogy az jóval alatta marad a többi szabadkai iskolába járó diák szüleinek képzettségi szintjének. A 82 szülőből mindössze 6-nak van felsőfokú végzettsége (3 főiskolai és 3 egyetemi végzettségű szülő). 53 szülő rendelkezik középfokú, 22 általános iskolai végzettséggel, és 1 szülő az általános iskolát sem fejezte be.

1. ábra

Amennyiben Bernsteinnek a nyelvi hátrányos helyzetről kialakított elméletét rávetítjük az elemzett alanyokra, valószínű, hogy nem általánosíthatunk az idegen nyelvekhez való viszonyulás terén, hiszen a családi mintákat követve nem tudhatjuk, hogy a továbbtanulás szempontjából a tanulók miként viszonyulnak az idegen nyelvekhez. Sőt a gyengébben tanulók valószínűsíthetően feleslegesnek is érzik az idegen nyelvek (főként a második idegen nyelv) használatát.

A kutatás célja, hogy megvizsgáljuk azt, hogy a tanulók miként viszonyulnak környezetnyelvükhöz, a szerb nyelvhez, illetve az iskolában tanult idegen nyelvekhez, az angol és a német nyelvhez. Látják-e, és ha igen, felismerik-e a tanult nyelvek hasznosíthatóságát, és amennyiben igen, akkor miben látják azt.

3. A kutatás módszere

Az adatgyűjtést kérdőív segítségével végeztem (a kérdőívet csatolom), melyet az említett két magyar nyelvű 8. osztály tanulói töltöttek ki 2010 decemberében. A kérdőív kitöltésére jelenlétemben került sor, oly módon, hogy felolvastam a kérdéseket és a lehetséges válaszokat, hogy folyamatosan tudjanak dolgozni a gyengébb tanulók is. Elmondtam a tanulónak, hogy milyen célból van szükségem segítségükre, őszinteségükre, hogy a kérdőív névtelen, és hogy számomra minden megadott válasz helyes, tehát nem a tudásukat mérem.

A kitöltött kérdőívek adatait egy táblázat formájában tettem szemléletessé, ahol a szignifikáns értéket egy kördiagrammon mutattam meg.

4. Eredmények

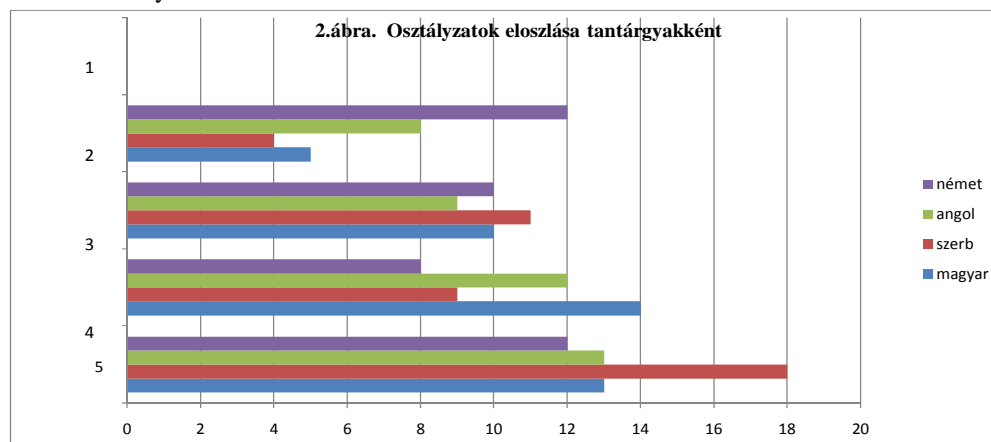
A tanulók előző félévi osztályzatainak átlaga a következő megoszlást mutatja:

Magyar nyelv: 3.83

Szerb nyelv: 3.98

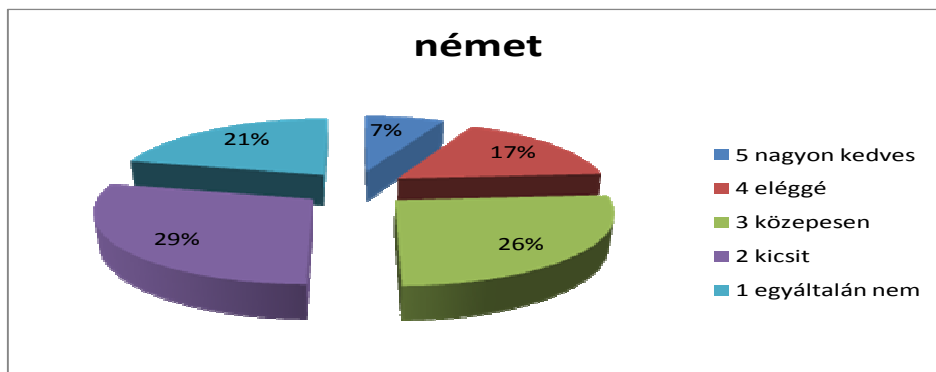
Angol nyelv: 3.71

Német nyelv: 3.48

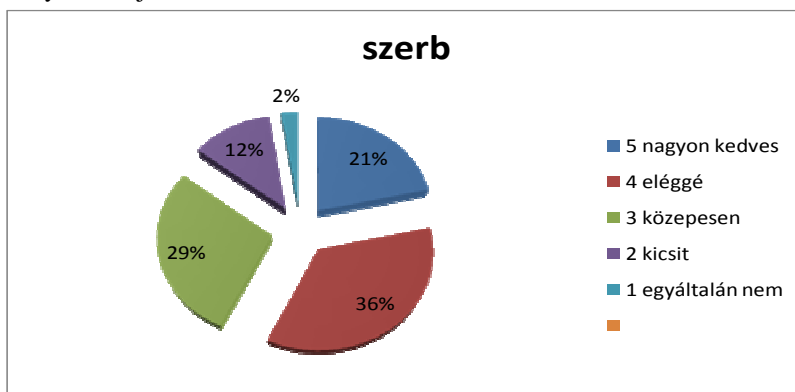
2. ábra

Az átlagok kiszámolásakor jelentős különbség van a német nyelv eredményei és a többi tantárgy eredményei között. Amennyiben ezt a második idegen nyelvként tanult német nyelvet a megkérdezett tanulók pozitív attitűdje tekintetében megfigyeljük, a következő eredmény látható a válaszadók véleménye alapján:

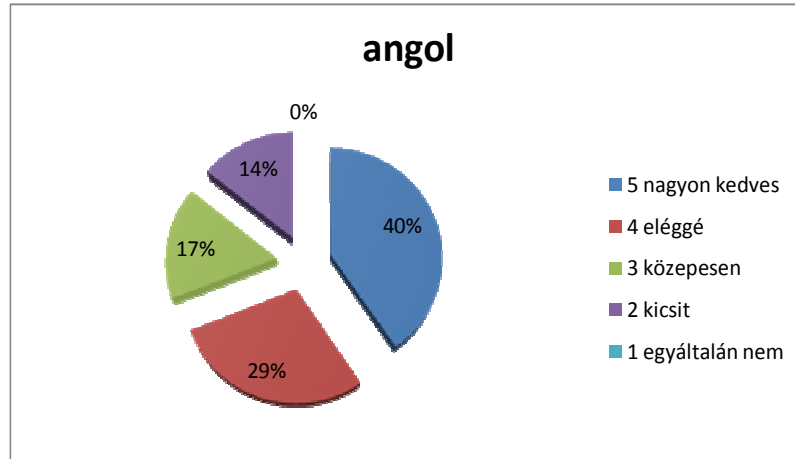

3. ábra. Attitűdvizsgálat a német nyelvvel szemben

A 42 németül tanuló diák attitűdjét negatívnak mondható, hiszen a tanulók 50%-a egyáltalán vagy csak egy kicsit tartja rokonszenvesnek a maga számára a német nyelvet. A szerb nyelv esetében (4. ábra) ez mindössze 14%, angol nyelv esetében (5. ábra) szintén 14%. Magyarázatul szolgálhat az, hogy a tanulók az angol nyelvet nélkülözhetetlennek tartják továbbtanulásuk, jövőjük szempontjából, a szerb nyelvet pedig nélkülözhetetlennek a hétköznapi kommunikációjukban, illetve a hazai továbbtanulás esetén, szemben a német nyelvvel, amelynek ismerete semmilyen szempontból sem teszi motiválttá a megkérdezett diákokat a nyelv elsajátítására.

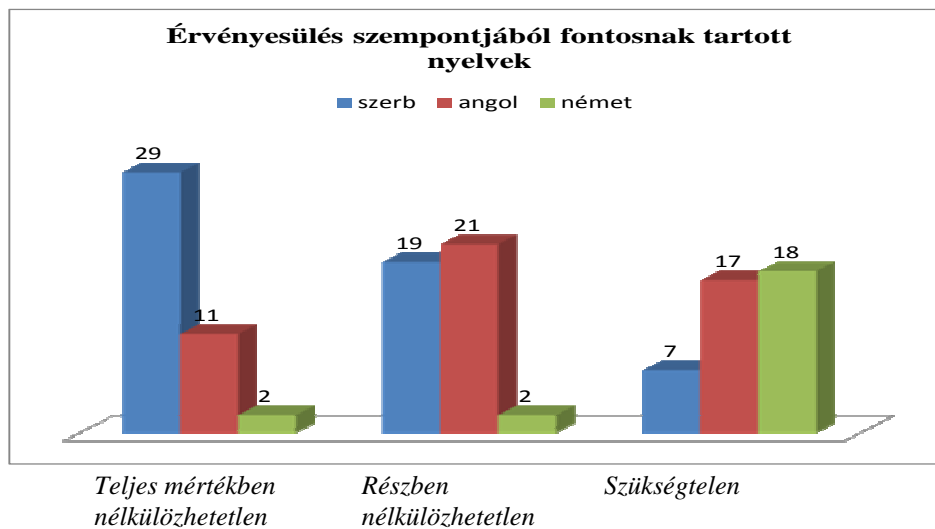
4. ábra. Attitűdvizsgálat a szerb nyelvvel szemben

5. ábra. Attitűdvizsgálat az angol nyelvre vonatkozóan

Amennyiben a tanulók előző évi eredményeit tantárgyanként (A Kérdőívben található 14. kérdés) összehasonlítjuk a nyelvek iránti vonzalmukkal (A Kérdőívben található 19. kérdés), megállapítható, hogy az eredmények egyenes arányban tükrözik a tanulók viszonyulását az adott tantárgyhoz. Minél jobb osztályzatuk van egy adott tantárgyból, az annál kedvesebb számukra. Ez fordítva is érvényes: amelyik tantárgyból gyenge érdemjegyük van, azt kevésbé kedvelik. Ez természetesen több tényezőtől függ, ezek mindegyikének vizsgálatára ebben a felmérésben nem került sor: Egy adott nyelvet a következő tényezők alapján fogadnak el vagy kedvelnek meg a tanulók: a tanár személyisége, a követelményrendszer, a tankönyv nehézségi foka, a tantervi tartalmak kidolgozottsága, de a nyelvi kompetencia is, egy-egy nyelv iránti fogékonyság.

A kutatás ezen részéhez kapcsolhatjuk a 18-as kérdést is: *A környezetnyelv és az idegen nyelvek közül érvényesülés (további tanulmányok, munka) szempontjából szerinted mennyire nélkülözhetetlen a következő nyelvek ismerete?* A válaszadók a *teljes mértékben*, a *részben* és a *szükségtelen* válaszokat adhatták. Az eredmények a 6. ábrán összesítettem. Talán a német nyelv elutasítását az is indokolja, hogy nem látják értelmét és hasznát a német nyelv tanulásának a jövőjüket illetően. (Megjegyzem, hogy a kérdőívben nem szerepelt a továbbtanulási terveikre vonatkozó kérdés, tehát, ha nem szeretnének a tanulók továbbtanulni, akkor lenne indokolt ez a negatív hozzáállás.) Kimagaslóan pozitív attitűd figyelhető meg az államnyelv iránt, hiszen a tanulók zöme nélkülözhetetlennek tartja a szerb nyelv ismeretét.

6. ábra.

Miután láthattuk, hogy a tanulók jelentős része nélkülözhetetlennek tartja az államnyelv ismeretét, indokolt feltennünk a kérdést, hogy vajon milyen szinten beszélik azt. A válaszadók száma a következőképpen oszlik el:

- két válaszadó: egyáltalán nem értem, nem beszélem;
- tizenegy válaszadó: kicsit értem, de alig beszélem;
- tizenhat válaszadó: értem, de nem merem használni;
- hat válaszadó: értem, beszélem is, de nagyon helytelenül;
- hét válaszadó: anyanyelvi szinten értem és beszélem.

A tanulók (szubjektív) tudásszintje fordítottan arányos az önmagukkal szembeni elvárásokkal, és mint láthattuk, a tanulók is jelentősen „alábecsülik” magukat a naplóban szereplő osztályzatnál, talán ez a kettősség adja a szerb nyelvhez való pozitív viszonyulást, ellentétben a német nyelvvel, ahol gyenge az eredmény, de tanulásának értelmét sem látják.

A kérdőív ezekre is keresi a választ. A tanulók ugyanis jelentős többségben igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy barátkoznak-e a szerb gyerekekkel (mindössze hét nemleges választ adtak). Emellett pozitívnak minősíthető az is, hogy a magyar gyerekek többsége vagy állandóan vagy alkalmanként, de odahaza hallgat vagy néz szerb nyelvű műsorokat (mindössze nyolc válaszadó nem). A negatív válaszadók közül három tanuló nem barátkozik szerb anyanyelvűekkel, és nem is hallgat, illetve néz állami rádiót/televíziót.

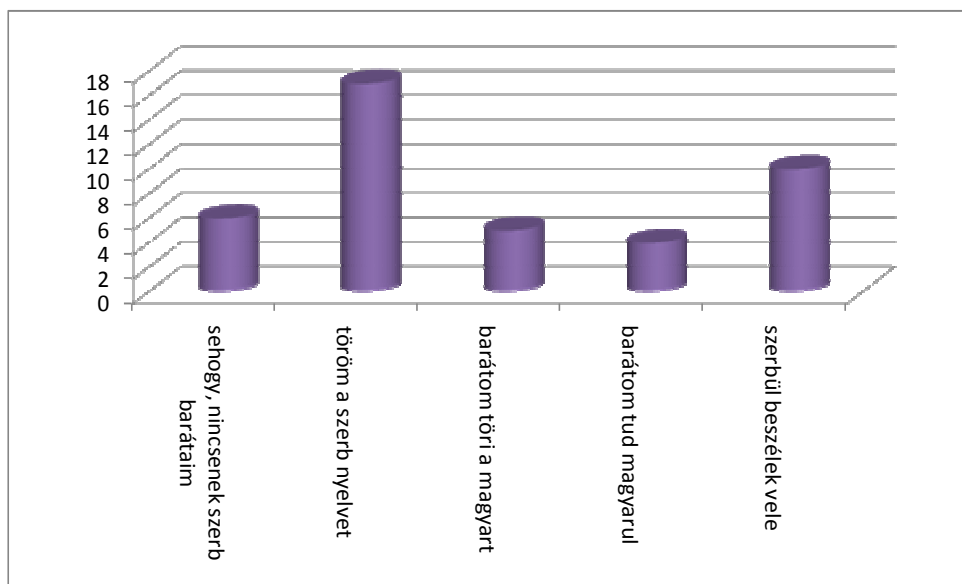
Az eredmények nem véletlenszerűek. Megvizsgálva külön a három elemzett alany válaszait, sok hasonlóság mutatkozik:

- mindhárom gyermek szülei középiskolai végzettségűek;
- a tanulók bevallása szerint ketten egyáltalán nem beszélik és nem értik a szerb nyelvet (két lány), egy pedig kicsit érti, de alig beszél;
- nem barátkoznak szerb anyanyelvű gyerekekkel;
- iskolán kívüli tevékenységben ketten azért nem vesznek részt közülük, mert nem értenék az edzőt, a harmadik pedig jár, de olyan közösségbe, ahol csak magyarul beszélnek;

- ezek a gyerekek otthon sem néznek/hallgatnak szerb nyelvű adókat;
- a felsoroltak közül a gyerekek csak a boltban használják a szerb nyelvet;
- a három tanuló közül egy véli úgy, hogy a szerb nyelvet kicsit illik tudni, a másik kettő egyáltalán nem tartja fontosnak, illetve csak azért tanulja, mert kötelező;
- a szerb nyelvet: kicsit, közepesen, ill. egyáltalán nem szeretik, ellentétben az idegen nyelvekkel, amelyeket közepes és „nagyon kedves” minősítéssel láttak el;
- egy tanuló úgy véli, soha nem volt előnye abból, hogy bármelyik nyelvet is ismeri (a mindössze 6 negatív válaszadó között van);
- a három válaszadó közül kettő is abban a 12-es csoportban van, akik úgy érzik, hátrányos megkülönböztetésben volt részük az idegen- vagy környezetnyelv rossz ismerete miatt;
- a kérdőív végén pedig mindhárman teljesen azonos választ adtak arra a kérdésre, hogy, amennyiben valaki útbaigazítást kérne szerb nyelven: nem igazítanák őt útba, viszont, ha angol vagy német nyelven tenné ugyanezt, megpróbálnák útbaigazítani őt.

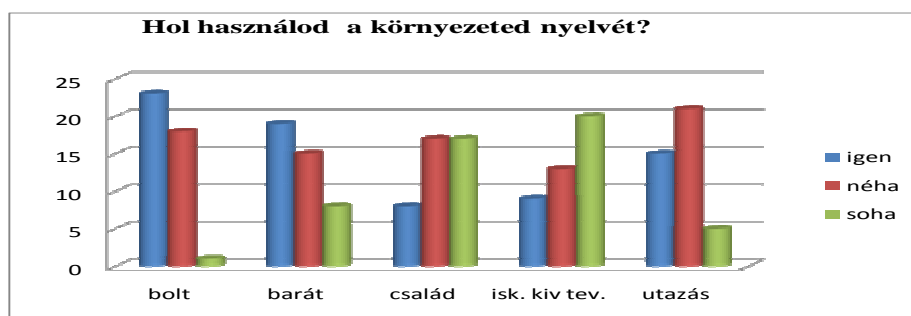
A negatív attitűd negatív magatartási normákat szül, s fordítva: a negatív viszonyulás, elutasítás láthatóan egy idegen nyelvet (adott esetben a szerb nyelvet) teljesen elfogadhatatlannak minősít. Mindezeket a tényezőket figyelembe véve, ahhoz, hogy ez az ellenállás megszűnjön, pozitív, elfogadó magatartás kialakítására kell(ene) törekedni ezeknél a tanulóknál.

Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven beszélnek szerb barátaikkal, ismerőseikkel, nem született meglepő eredmény: többnyire a magyar gyerekek törik a szerb nyelvet a kommunikáció során, de pozitívnak minősíthető, hogy a szerb nemzetiségűek között is megtalálható az igyekezet a magyar nyelv használatára (7. ábra).

7. ábra. Szerb anyanyelvűekkel történő kommunikáció megvalósítása

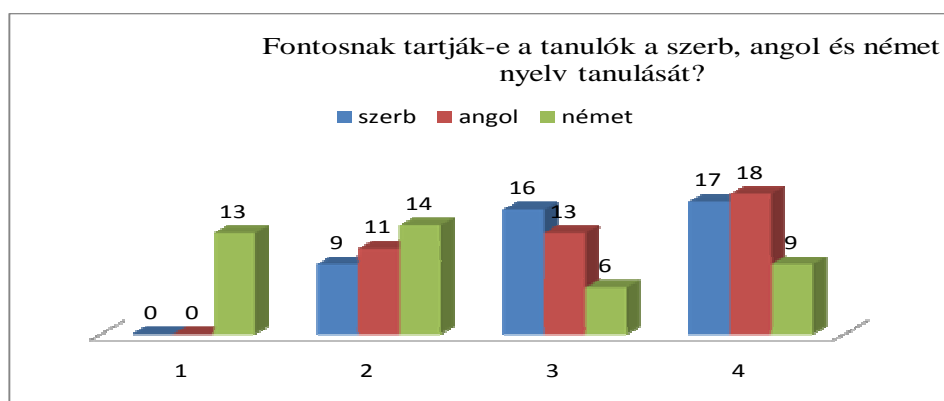
Arra a kérdésre, hogy járnak-e szakkörökre, a megkérdezett tanulók negyede válaszolt igennel. A tíz tanuló közül, aki részt vesz órán kívüli foglalkozásokon, hatan olyan közegbe járnak, ahol magyar nyelven folyik az oktatás, négyen pedig szerb edzőtől tanulnak. Közülük hárman úgy vélik, hogy sokat tanultak, előnyükre vált, egy tanuló pedig nehezen tudja követni az utasításokat. Hárman válaszolták azt, hogy azért nem járnak iskolán kívüli programokra, mert úgysem értenék az edzőt.

8. ábra. A környezetnyelv használata

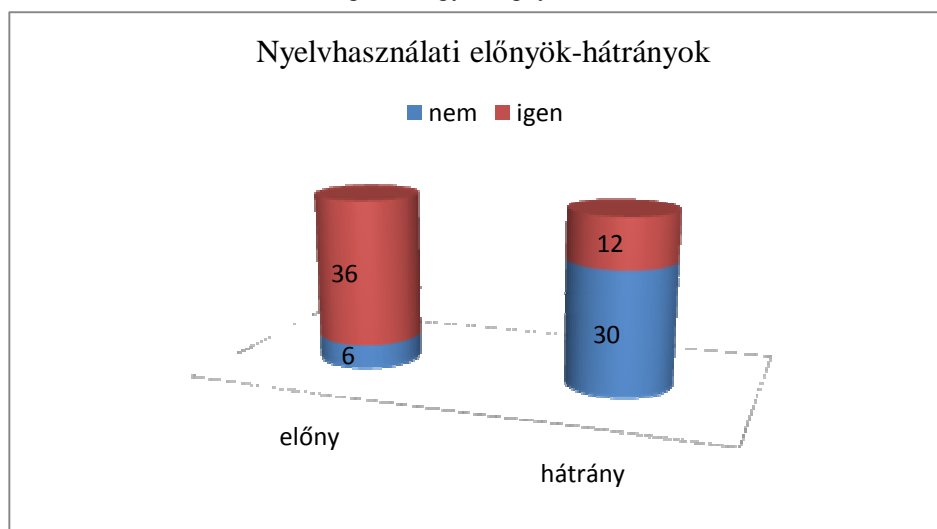
A 8. ábrán megfigyelhetjük a környezetnyelv használatának eloszlását. Ezek az értékek relatívak, hiszen egyéb tényezők is befolyásolják: milyen nyelven beszél a bolti eladó, barátok anyanyelve és nyelvismerete, a családon belüli (rokon) kapcsolatok és nyelvhasználói, az iskolán kívüli tevékenység milyen nyelven zajlik, hová utaznak az adatközlők. Legszignifikánsabb eltérést a bolti nyelvhasználat mutat. Itt használják leggyakrabban a szerb nyelvet a magyar ajkúak, és legkevésbé az iskolán kívüli tevékenységek során. Egyéb helyszíneket is megneveztek az adatközlők: iskola, szórakozóhely, piac.

A kérdőív arra is keresi a választ, hogy a tanulók fontosnak tartják-e a környezetnyelv, illetve az idegen nyelvek (angol, német) tanulását. A 9. ábrán jól látható, hogy az angol és a szerb nyelv fontosságát szinte azonosnak értékelik a kérdőíves felmérés válaszadói, ellentétben a német nyelvvel, amelyet a megkérdezettek közel 30%-a egyáltalán nem tart fontosnak.

9. ábra

- 1 = egyáltalán nem tartom fontosnak
 2 = tanulom, de csak azért, mert kötelező tantárgy
 3 = kicsit illik tudni
 4 = ismernünk és tudnunk kell legalább egy világnyelvet

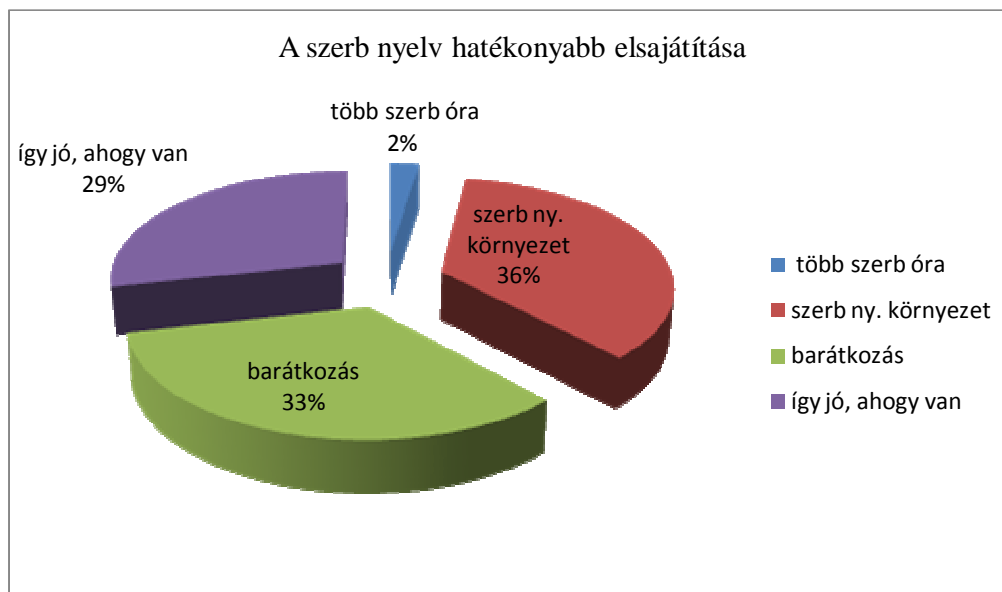

10. ábra.

A válaszadók többsége úgy tapasztalta, hogy lényegesen több előnye származott egy másik nyelv ismeretéből, és kb. 25%-uk érzi úgy, hogy inkább hátrányt tapasztalt a környezet- és/vagy idegen nyelv rossz ismerete miatt. A válaszadók fele (21-en) le is írta, hogy a szerb nyelvet használják a piacon, boltban, utazásaik során, barátkozásnál, szerelemben, ezért előnyösnek ítélik meg, hogy ismerik. Tíz tanuló az angol nyelv ismeretének előnyeit is leírja, elsősorban utazásaik során és az interneten használják, de diáktáborokban is hasznát vették; két tanuló pedig a német nyelv ismeretének előnyeiről ír: rokon kapcsolatokat ápolását tünteti fel. Hátrányos helyzetbe tíz megkérdezett válaszadó került, mind a tízen a szerb nyelv gyenge ismerete miatt, többnyire azért, mert nem értették a hozzájuk intézett kérdést, ezért gyakran kellemetlen helyzetbe kerültek.

Arra a kérdésre, hogy útbaigazítának-e valakit szerb nyelven, a válaszadók 2/3-a válaszolt igennel, ugyanennyien tennék meg ezt angolul/németül is, és feltételezhetően a nyelvek gyenge ismerete miatt a válaszadók 1/3-a kérne segítséget ehhez környezetétől. Szerb nyelvű útbaigazítást négy válaszadó nem adna, és a felmérés válaszadói közül mindössze egy tanuló nem nyújtana segítséget idegen nyelven.

A szerb nyelv elsajátításának hatékonyabbá tételét a vizsgálat résztvevői ekként látják:

11. ábra.

A feltett kérdésre egyéb ötletek és javaslatok között szerepelt több válaszadónál is az, hogy jobb lenne, ha több párbeszédos gyakorlat lenne szerb órán, és az nem csak a nyelvtan tanulásáról szólna. Szélsőséges véleményeket is írtak: *„Jó lenne, ha nem lenne szerb!”* (ezt a választ a 9. oldalon értékelt tanulók egyike írta) ill. *„Csak nem értem, hogy a szerb tagozat, miért nem tanul magyarul? Jobban megértenék egymást.”*

Összegzés

A kérdőíves felmérés összességében a magyar nyelvű gyerekek pozitív attitűdjét mutatta ki a szerb nyelv mint környezetnyelv irányában, párhuzamos eredményeket produkálva az angol nyelvvel. Negatív attitűd nyilvánult meg szignifikánsan a német nyelvvel kapcsolatban. A tanulók osztályzatai is tükrözik ezt a különbségtételt. A tanulók a mindennapi élet során találkoznak a környezetnyelv használatának és ismeretének szükségességével, ebből siker és kudarcélményük egyaránt származott. Bevallásuk szerint a vizsgálat résztvevőinek mindössze 25%-a beszél és érti valamilyen szinten a szerb nyelvet. A többiek nem beszélnek, csak értik, vagy nem is értik a szerb nyelvet. Az utazások és az internethasználat pedig az angol nyelv ismeretének szükségességét igazolja számukra. A továbbtanulás/érvényesülés szempontjából is a szerb és az angol nyelv ismeretét tartják fontosnak a diákok.

A felsoroltak megmagyarázzák a német nyelv iránt érzett negatív attitűdöt: sem a hétköznapi életben, sem utazások során, sem az ismeretszerzés, kapcsolattartás, illetve a jövőjükkel illető továbbtanulás során nem látják értelmét e nyelv tanulásának. Ezen motivációs tényezők hiányában egy szigorú számonkéréssel nem lehet változtatni a tanulók német nyelvhez való viszonyulásán. Hasonló felmérést érdemes lenne elvégezni más

iskolában is, hogy a tanulók hozzáállása megegyezik-e, vagy más iskolákban is elvégezni a kérdőíves felmérést, és megvizsgálni a tanulók viszonyulását egy másik idegen nyelvhez (olasz, francia).

Az értékelés során kiemelt 3 tanuló említése is fontos, hiszen bizonyítja, hogy nyelviileg teljesen elszigetelt egyének is vannak, akik nem barátkoznak más anyanyelvű gyerekekkel, nem hallgatják és nézik a szerb adásokat, nem szeretik a nyelvet magát sem, nem is tanulják meg, nem beszélnek. Érdemes lenne további kutatás során feltérképezni a család viszonyulását a környezetnyelvhez.

Fontosnak tarthatjuk azonban, hogy a megkérdezett diákok többsége igyekszik beszélni a szerb nyelvet, ha helytelenül is. Igyekezni kell, hogy ne érje őket ezért negatív kritika, hanem megbecsült legyen igyekezetük. Dicséretes, hogy felismerik a más nyelv ismeretéből származó előnyöket. Ellentmondásos viszont a válaszadók viszonyulása az államnyelvhez: 33 válaszadó állítja, hogy illik tudni a szerb nyelvet és mindössze 9-en állítják, hogy nem lényeges. A tanulók jelentős többsége szereti is a szerb nyelvet mint tantárgyat, ezzel szemben nagyon kevesen, a megkérdezettek mindössze egyharmada használja és ismeri a szerb nyelvet. Ez az eredmény az oktatásban rejlő hiányosságokra mutat rá. A megkérdezett diákok államnyelv iránti attitűdjével nincs semmi baj, de függetlenül a mindennapi nyelvi kontaktusoktól, a tanulók képességei az elvárások alatt vannak. Az eredmények elgondolkodtatóak és további kutatásokra biztatnak.

Irodalom

- Bárdos Jenő 2000. *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Beretka Katinka 2011. *Nyelvi jogaink Szerbiában*. Anyanyelv használati útmutató. Szabadka: MNT.
- Gábrity Molnár Irén–T. Mirnics Zsuzsanna 2002. *Vajdaság = Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Göncz Lajos 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája*. Novi Sad: Fórum.
- Göncz Lajos 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: MTT Könyvtár.
- Kassai Ilona (szerk). 1995. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya.
- Kiss Jenő 1994. *Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Lanstyák István–Vančioné Kremmer Ildikó (szerk.) 2005. *Nyelvészetről – változatosan*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda.
- Molnár Csikós László 1989. A magyar nyelv helyzete Jugoszláviában. *Magyar Nyelvőr*. 113. évf. 162–175.
- SZKA, Hivatalos Közlöny 2006/98.
- Wardhaugh, Ronald 2005. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.

K É R D Ő Í V

Felmérésem a Vajdaságban tanuló magyar nyelvű diákok kétnyelvűségét hivatott vizsgálni. Vizsgálatomat a szabadkai Széchenyi István Általános Iskola 8. osztályaiban végzem. A kérdőív kitöltése során megadott információkat bizalmasan kezelem, kizárólag statisztikai kimutatás és nyelvészeti értékelés céljára használom.

Kérlek, segítsd munkámat a kérdőív kitöltésével!

A kérdőív névtelen!

1. Nemed: fiú lány

2. Születésed helye: _____

3. Lakhelyed: _____

4. Anyanyelved: _____

5. Korod: _____

6. Édesapád anyanyelve: _____

Iskolai végzettsége:

- a) nem befejezett általános iskola
- b) befejezett általános iskola
- c) középiskola
- d) főiskola
- e) egyetem

7. Édesanyád anyanyelve: _____

Iskolai végzettsége:

- f) nem befejezett általános iskola
- g) befejezett általános iskola
- h) középiskola
- i) főiskola
- j) egyetem

8. Mennyire beszéled a szerb nyelvet?

- a) egyáltalán nem értem, nem beszélem
- b) kicsit értem, de alig beszélem
- c) értem, de nem merem használni
- d) értem, beszélem is, de nagyon helytelenül
- e) anyanyelvi szinten értem és beszélem

9. Barátkozol-e más nyelvű gyerekekkel?

- a) igen
- b) nem

10. Milyen nyelven beszélsz szerb anyanyelvű barátaiddal, ismerőseiddel?

- a) sehogy, nincsenek szerb barátaim
- b) töröm a szerb nyelvet
- c) barátom töri a magyart
- d) barátom tud magyarul
- e) szerbül beszélek vele

11. Jársz-e olyan iskolán kívüli aktivitásra/tevékenységre/szakkörre, ami nem anyanyelven zajlik?

- a) nem járok sehova
- b) nem járok, mert nem érteném az előadót/edzőt
- c) járok, de olyan közösségbe, ahol magyarul beszélnek
- d) járok, de nehezen értem az előadó/edző nyelvét
- e) járok, és sokat tanultam, jobban beszélem a környezetnyelvet

12. Hallgatsz-e/nézel-e otthon szerb nyelvű adókat (tv, rádió)?

- a) igen
- b) ritkán
- c) nem

13. Hol használod a környezet nyelvét?

	igen	néha	soha
boltban			
barátokkal			
családban			
iskolán kívüli tevékenységen			
utazás/közlekedés során			

Egyéb: _____

14. Hányasod volt előző tanévben:

Magyar nyelvből	5	4	3	2	pótvizsga
Szerb nyelvből	5	4	3	2	pótvizsga
Angol nyelvből	5	4	3	2	pótvizsga
Német nyelvből	5	4	3	2	pótvizsga

15. Mennyire érzed/tartod fontosnak környezetnyelved tanulását (szerb nyelv)?

- a) egyáltalán nem tartom fontosnak
- b) tanulom, de csak azért, mert kötelező tantárgy
- c) kicsit illik tudni
- d) ismernünk és tudnunk kell környezetünk nyelvét

16. Mennyire érzed/tartod fontosnak az idegen nyelv tanulását (angol nyelv)?

- a) egyáltalán nem tartom fontosnak
- b) tanulom, de csak azért, mert kötelező tantárgy
- c) kicsit illik tudni
- d) ismernünk és tudnunk kell ma már legalább egy világnyelvet

17. Mennyire érzed/tartod fontosnak az idegen nyelv tanulását (német nyelv)?

- a) egyáltalán nem tartom fontosnak
- b) tanulom, de csak azért, mert kötelező tantárgy
- c) kicsit illik tudni
- d) minél több nyelvet tudunk, annál többet érünk, könnyebben érvényesülünk

18. A környezetnyelv és az idegen nyelvek közül érvényesülés (további tanulmányok, munka) szempontjából szerinted mennyire nélkülözhetetlen a következő nyelvek ismerete?

	Teljes mértékben	Részben	Szükségtelen
Szerb nyelv			
Angol nyelv			
Német nyelv			

19. Melyik nyelv a legkedvesebb számodra?

(1-egyáltalán nem, 2-kicsit, 3-közepesen, 4-eléggé, 5-nagyon kedves)

Szerb nyelv	5	4	3	2	1
Angol nyelv	5	4	3	2	1
Német nyelv	5	4	3	2	1

20. Vált-e már előnyödre valamelyik (környezet- vagy idegen) nyelv ismerete?

- a) igen
- b) nem

Ha igen a válaszod, akkor melyik nyelvnek, és hol?

21. Volt-e már hátrányod valamelyik (környezet- vagy idegen) nyelv rossz ismerete végett?

- a) igen
- b) nem

Ha igen a válaszod, akkor melyik nyelvvel volt gondod, és hol (miért)?

22. Ha valaki útbaigazítást kérne Tőled szerb nyelven, akkor mit tennél?

- a) útbaigazítanám
- b) nem igazítanám útba
- c) megkérnék valakit a környezetemből, hogy segítsen útbaigazítani

23. Ha valaki útbaigazítást kérne Tőled angol vagy német nyelven, akkor mit tennél?

- a) megpróbálnám útbaigazítani
- b) nem igazítanám útba
- c) megkérnék valakit a környezetemből, hogy segítsen útbaigazítani

24. Mit gondolsz, hogyan tudnád hatékonyabban elsajátítani a szerb nyelvet?

- a) ha több szerb órák lenne hetente
- b) ha szerb nyelvű környezetben tölthetnék több időt
- c) ha többet barátkoznánk szerb nyelvű diákokkal
- d) szerintem így jó, ahogy van
- e) egyéb ötlet, javaslat: _____

Köszönöm segítségéd! ☺

